

**Kommittén för rättigheter för
personer med funktionsnedsättning**

Allmän kommentar nr 5 (2017) om rätten att leva självständigt och att delta i samhället

Ansvarsfrihetsklausul:

Detta är en inofficiell och icke-granskad finlandssvensk översättning på uppdrag av Människorättscentret. Den engelska originalpublikationen "General comment no 5 (2017) on living independently and being included in the community" finns på: <https://docs.un.org/en/CRPD/C/GC/5>

Förenta Nationerna (FN)

Kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning

CRPD/C/CG/5

27.10.2017

Titel: Allmän kommentar nr 5 (2017) om rätten att leva självständigt och att delta i samhället

ISBN 978-952-7117-87-3

Layout: Joonas Tupala

**Kommittén för rättigheter för personer
med funktionsnedsättning**

Allmän kommentar nr 5 (2017) om rätten att leva självständigt och att delta i samhället

Innehåll

I.	Inledning	5
II.	Normativt innehåll i artikel 19	12
III.	Konventionsstaternas skyldigheter	26
IV.	Förhållandet till andra bestämmelser i konventionen	37
V.	Genomförande på nationell nivå	49

I. Inledning

1. Personer med funktionsnedsättning har historiskt sett nekats sitt personliga och individuella val och kontroll över alla områden i sina liv. Många har förmodats vara oförmögna att leva självständigt i samhällsgrupper de själva valt. Stödet är antingen otillgängligt eller kopplat till särskilda boendearrangemang, och samhällsinfrastrukturen är inte universellt utformad. Resurser investeras i institutioner i stället för att utveckla möjligheter för personer med funktionsnedsättning att leva självständigt i samhället. Detta har lett till övergivande, beroende av familj, institutionalisering, isolering och segregering.
2. I artikel 19 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning erkänns lika rätt för alla personer med funktionsnedsättning att leva självständigt och delta i samhället, med frihet att välja och kontrollera sina liv. Grunden till artikeln är den grundläggande människorättsprincipen att alla människor föds lika i värdighet och rättigheter och att allt liv är av lika värde.
3. I artikel 19 betonas att personer med funktionsnedsättning är rättssubjekt och rättsinnehavare. Konventionens allmänna principer (artikel 3), särskilt respekt för individens inneboende värde, individuellt självbestämmande och självständighet (artikel 3 a) och ett fullständigt och faktiskt deltagande och inkludering i samhället (artikel 3 c) är grunden för rätten att leva självständigt och delta i samhället. Andra principer som fastställs i konventionen är också nödvändiga för att tolka och tillämpa artikel 19.

4. Att leva självständigt och ett inkluderande liv i samhället är idéer som historiskt sett härrörde från personer med funktionsnedsättning som hävdade kontroll över hur de vill leva genom att skapa stödformer såsom personlig assistans och begära att samhällsinrättningar ska vara förenliga med universella utformningsprinciper.
5. I ingressen till konventionen erkänner konventionsparterna att många personer med funktionsnedsättning lever i fattigdom och betonar behovet av att ta itu med effekterna av fattigdom. Kostnaden för social utestängning är hög eftersom den vidmakthåller beroende och därmed inkräktar på individuella friheter. Social utestängning skapar också stigmatisering, segregering och diskriminering, vilket kan leda till våld, utnyttjande och övergrepp utöver negativa stereotyper som bidrar till en ond cirkel av marginalisering av personer med funktionsnedsättning. Politik och konkreta handlingsplaner för social delaktighet för personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att främja deras rätt till att leva självständigt (artikel 19), utgör en kostnadseffektiv mekanism för att säkerställa åtnjutande av rättigheter, hållbar utveckling och minskad fattigdom.
6. Syftet med denna allmänna kommentar är att hjälpa konventionsstaterna att genomföra artikel 19 och fullgöra sina skyldigheter enligt konventionen. Det handlar i första hand om skyldigheten att säkerställa att varje individ åtnjuter rätten att leva självständigt och delta i samhället, men det är också kopplat till andra bestämmelser i konventionen. Artikel 19 är en av konventionens bredaste och mest intersektionella artiklar och måste betraktas som en integrerad del av ett fullständigt genomförande av konventionen.
7. Artikel 19 omfattar både medborgerliga och politiska samt ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och är ett exempel på att

alla mänskliga rättigheter är sammankopplade, ömsesidigt beroende och odelbara. Rätten att leva självständigt och delta i samhället kan bara förverkligas om alla ekonomiska, civila, sociala och kulturella rättigheter som fastställs i denna norm uppfylls. I internationell människorättslagstiftning införs skyldigheter som har omedelbar verkan och andra som kan förverkligas successivt.¹ Ett fullständigt genomförande kräver också strukturella förändringar som kan behöva genomföras i etapper, oavsett om det är civila och politiska, sociala, ekonomiska eller kulturella rättigheter som står på spel.

8. Artikel 19 återspeglar mångfalden av kulturella synsätt på människors levnadssätt och säkerställer att dess innehåll inte är partiskt baserat på vissa kulturella normer och värderingar. Att leva självständigt och delta i samhället är ett grundläggande begrepp för människor som lever runt om i världen och som tillämpas inom ramen för funktionsnedsättning. Det innebär att utöva valfrihet och kontroll över beslut som påverkar ens liv med en maximal nivå av självbestämmande i ett samhälle där alla är beroende av varandra. Denna rättighet måste förverkligas effektivt i olika ekonomiska, sociala, kulturella och politiska sammanhang. Rätten att leva självständigt och att delta i samhället avser alla personer med funktionsnedsättning, oavsett ras, hudfärg, härkomst, kön, graviditet och moderskap, civilstånd, familje- eller vårdsituation, könsidentitet, sexuell läggning, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt, etniskt, urbefolknings- eller socialt ursprung, migrant-, asylsökande- eller flyktingstatus, tillhörande en nationell minoritet, ekonomisk status eller förmögenhetsstatus, hälsostatus, genetisk eller annan predisposition mot sjukdom, födelse och ålder eller annan status.

¹ Se kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, allmän kommentar nr 3 (1990) om konventionsstaternas skyldigheter 3, punkterna 1-2.

9. Rättigheten i artikel 19 är djupt rotad i internationell människorättslagstiftning. I den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna betonas i artikel 29.1 det ömsesidiga beroendet mellan en individs personliga utveckling och den sociala aspekten av att vara en del av samhället: "Var och en har plikter mot samhället, i vilket den fria och fullständiga utvecklingen av hans eller hennes personlighet ensamt är möjlig." Artikel 19 har sina rötter i medborgerliga och politiska rättigheter samt ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter: rätten till fri rörlighet och frihet att välja sin hemvist (artikel 12 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter) och rätten till en adekvat levnadsstandard, inklusive lämpliga kläder, livsmedel och bostäder (artikel 11 i den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter) och grundläggande kommunikationsrättigheter utgör grunden för rätten att leva självständigt och delta i samhället. Rörelsefrihet, en adekvat levnadsstandard samt förmågan att förstå och ha sina preferenser, val och beslut som förstås som oundgängliga villkor för människans värdighet och en persons fria utveckling.²
10. Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor betonar jämställdhet mellan kvinnor och män och fördömer alla former av diskriminering av kvinnor (artikel 1). Konventionen bekräftar på nytt jämställdheten mellan kvinnor och män i rättsliga frågor, inklusive rättskapacitet och möjligheter att utöva denna kapacitet (artikel 15 (2)). Konventionsstaterna uppmanas också att erkänna samma rättigheter med avseende på lagstiftningen om individers rörelsefrihet och friheten att välja hemvist och vistelseort (artikel 15 (4)).

2 Se den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, artikel 22; människorättskommittén, allmän kommentar nr 27 (1997) om fri rörlighet, punkt 1; Kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, allmän kommentar nr 4 (1991) om adekvata bostäder, punkt 7.

- 11.** Enligt artikel 9.1 i konventionen om barnets rättigheter ska konventionsstaterna "säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja utom i de fall då behöriga myndigheter, som är underställda rättslig prövning, i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden, bedömer att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa". Konventionsstater som är parter i denna konvention ska "ge lämpligt stöd till föräldrar och vårdnadshavare då de fullgör sitt ansvar för barnets uppfostran", i enlighet med artikel 18.2. Dessutom fastställs i artikel 20.1 att "[a] barn som tillfälligt eller varaktigt berövats sin familjemiljö, eller som för sitt eget bästa inte kan tillåtas stanna kvar i denna miljö, ska ha rätt till särskilt skydd och stöd från statens sida", och i artikel 20.2 att "konventionsstaterna ska i enlighet med sin nationella lagstiftning säkerställa alternativ omvårdnad för ett sådant barn". Alternativ vård på grund av funktionsnedsättning skulle vara diskriminerande.
- 12.** I artikel 23.1 fastställs vidare att alla barn med funktionsnedsättning bör åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som säkerställer den egna förmågan och möjliggör barnets aktiva deltagande i samhället. Kommittén för barnets rättigheter har uttryckt sin oro över det stora antal barn med funktionsnedsättning som placeras på institutioner och uppmanat konventionsstaterna att genom avinstitutionaliseringsprogram stödja deras möjligheter att leva i sin familj, hos släktingar eller i fosterhemsvård.³
- 13.** Jämställdhet och icke-diskriminering är grundläggande principer i internationell människorättslagstiftning och ingår i alla grundläggande människorättsinstrument. I sin allmänna kommentar nr 5 (1994) om personer med funktionsnedsättning betonar kommittén

³ Se kommittén för barnets rättigheter, allmän kommentar nr 9 (2006) om rättigheter för barn med funktionsnedsättning, punkt 47.

för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter att segregation och isolering som uppnås genom införandet av sociala hinder räknas som diskriminering. Kommittén betonar också i förhållande till artikel 11 att rätten till en adekvat levnadsstandard inte bara omfattar lika tillgång till adekvat mat, tillgängliga bostäder och andra grundläggande materiella krav, utan även tillgången till stödtjänster och hjälpmedel och assisterande teknik som fullt ut respekterar de mänskliga rättigheterna för personer med funktionsnedsättning.

- 14.** Artikel 19 och innehållet i denna allmänna kommentar måste också vägleda och stödja genomförandet av den nya agendan för städer som antogs av Förenta nationernas konferens om bostäder och hållbar stadsutveckling (Habitat III) som en integrerad del av Agenda 2030 för hållbar utveckling och målen för hållbar utveckling. I den nya agendan för städer förespråkas en vision av städer och bosättningar där alla människor kan åtnjuta lika rättigheter och möjligheter genom att främja inkluderande, rättvisa, säkra, hälsosamma, tillgängliga, ekonomiskt överkomliga, motståndskraftiga och hållbara städer och bosättningar för alla. I samband med artikel 19 i konventionen är mål 10.2 för hållbar utveckling, egenmakt och främjande av social, ekonomisk och politisk inkludering för alla, och mål 11.1, att säkerställa tillgång till adekvata, säkra och överkomliga bostäder och överkomliga tjänster för alla, av särskild betydelse.
- 15.** 1Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning har noterat framsteg i genomförandet av artikel 19 under det senaste årtiondet. Kommittén noterar dock en klyfta mellan målen och andan i artikel 19 och omfattningen av dess genomförande. Några av de återstående hindren är följande:

 - a.** Förnekande av rättskapacitet, antingen genom formell lagstiftning och praxis eller de facto genom att ersätta beslutsfattandet om boendeförhållanden.

- b.** Brister i systemen för socialt stöd och socialt skydd för att säkerställa ett självständigt liv i samhället.
- c.** Bristande rättsliga ramar och budgetanslag som syftar till att ge personlig assistans och individanpassat stöd.
- d.** Fysisk och reglerad institutionalisering, inbegripet av barn och tvångsbehandling i alla dess former.
- e.** Avsaknad av strategier och planer för avinstitutionalisering samt fortsatta investeringar i institutionella vårdmiljöer.
- f.** Negativa attityder, stigma och stereotyper som hindrar personer med funktionsnedsättning från att inkluderas i samhället och få tillgång till stöd och hjälpmedel.
- g.** Missuppfattningar om rätten att leva självständigt i samhället.
- h.** Brist på tillgängliga, godtagbara, överkomliga och anpassningsbara tjänster och anläggningar, såsom transport, hälso- och sjukvård, skolor, offentliga utrymmen, bostäder, teatrar, biografier, varor och tjänster samt offentliga byggnader.
- i.** Brist på lämpliga övervakningsmekanismer för att säkerställa ett lämpligt genomförande av artikel 19, inbegripet deltagande av representativa organisationer för personer med funktionsnedsättning.
- j.** Otillräcklig integrering av funktionsnedsättning i allmänna budgetanslag.
- k.** Olämplig decentralisering, vilket leder till skillnader mellan lokala myndigheter och ojämlika möjligheter att leva självständigt i samhället i konventionsstaten.

II. Normativt innehåll i artikel 19

A. Definitioner:

16. I denna allmänna kommentar gäller följande definitioner:

- a.** *Att leva självständigt.* Självständigt liv/att leva självständigt innebär att personer med funktionsnedsättning tillhandahålls alla nödvändiga medel för att utöva valfrihet och kontroll över sina liv och fatta alla beslut som rör deras liv. Personlig autonomi och självbestämmande är grundläggande för att leva självständigt, och innebär tillgång till transport, information, kommunikation och personlig assistans, boställningsort, daglig rutin, vanor, värdiga arbetsmöjligheter, personliga relationer, kläder, näring, hygien och hälso- och sjukvård, religiös verksamhet, kulturell verksamhet samt sexuella och reproduktiva rättigheter. Dessa aktiviteter är kopplade till utvecklingen av en persons identitet och personlighet: var vi bor och med vem, vad vi äter, om vi vill sova länge på morgonen eller gå och lägga oss sent på kvällen, vara inomhus eller utomhus, ha en bordsduk och ljus på bordet, ha husdjur eller lyssna på musik. Sådana handlingar och beslut utgör vilka vi är. Att leva självständigt är en väsentlig del av individens oberoende och frihet och innebär inte nödvändigtvis att man lever ensam. Det bör inte heller tolkas enbart som förmågan att utföra dagliga aktiviteter på egen hand. Det bör snarare betraktas som friheten att välja och kontrollera, i linje med den respekt för inneboende värdighet och individuellt självbestämmande som fastställs i artikel 3 a) i konventionen.

Självständighet som en form av individuellt självbestämmande avses att personen med funktionsnedsättning inte berövas möjligheten att välja och kontrollera den personliga livsstilen och de dagliga aktiviteterna.

- b.** *Att delta i samhället.* Rätten att delta i samhället rör principen om fullständig och effektiv inkludering och delaktighet i samhället såsom den fastställs i bland annat artikel 3 c i konventionen. Det inbegriper att leva ett fullvärdigt socialt liv och ha tillgång till alla tjänster som erbjuds allmänheten och stödjande tjänster som erbjuds personer med funktionsnedsättning för att göra det möjligt för dem att inkluderas fullt ut och delta på alla områden av det sociala livet. Dessa tjänster kan bland annat avse bostäder, transport, shopping, utbildning, sysselsättning, fritidsverksamhet och alla andra anläggningar och tjänster som erbjuds allmänheten, inklusive sociala medier. Rätten omfattar också tillgång till alla åtgärder och evenemang för politiskt och kulturellt liv i samhället, bland annat offentliga möten, idrottsevenemang, kulturella och religiösa festivaler och all annan verksamhet som personen med funktionsnedsättning önskar delta i.
- c.** *Självständiga boendearrangemang.* Både att leva självständigt och att delta i samhället avser livsmiljöer utanför boendeinrättningar av alla slag. Det handlar inte "bara" om att bo i en viss byggnad eller miljö, utan det handlar först och främst om att inte förlora personliga valmöjligheter och oberoende till följd av att vissa levnads- och boendearrangemang införs. Varken storskaliga institutioner med mer än hundra invånare eller mindre gruppboheter med fem till åtta personer, och inte ens enskilda bostäder kan kallas självständiga boendearrangemang om de

har andra definierande inslag av institutioner eller institutionalisering. Institutionella miljöer kan variera i storlek, namn och utformning, men det finns vissa definierande element, såsom obligatorisk delning av assistenter med andra och inget eller begränsat inflytande över vem man måste ta emot hjälp från, isolering och segregation från ett självständigt liv i samhället, bristande kontroll över dagliga beslut, bristande valfrihet över vem man ska leva med, stelhet i rutinerna oavsett personlig vilja och preferenser, identiska aktiviteter på samma plats för en grupp av personer under en viss auktoritet, ett förmyndande förhållningssätt i tillhandahållandet av tjänster, tillsyn över av boendearrangemangen och vanligen även en oproportionerlig fördelning av antalet personer med funktionsnedsättning som bor i samma miljö. Institutionella miljöer kan erbjuda personer med funktionsnedsättning en viss grad av valfrihet och kontroll. Dessa val är dock begränsade till särskilda livsområden och ändrar inte institutionernas segregande karaktär. Avinstitutionaliseringspolitik kräver därför att man genomför strukturreformer som går längre än att stänga de institutionella miljöerna. Stora eller små gruppboendestäder är särskilt farliga för barn, för vilka det inte finns något substitut för behovet av att växa upp med en familj. "Familjeliknande" institutioner är fortfarande institutioner och ersätter inte omsorg som ges i en familj.

- d. *Personlig assistans.* Personlig assistans avser personstyrt eller brukarlett mänskligt stöd som är tillgängligt för en person med funktionsnedsättning och är ett verktyg för att leva självständigt. Även om formerna för personlig assistans kan variera, finns det vissa element som skiljer det från andra typer av personlig assistans, nämligen

- I. Finansiering av personlig assistans måste tillhandahållas på grundval av individanpassade kriterier och hänsyn måste tas till människorättsnormer för anständiga anställningar. Finansieringen ska kontrolleras av och fördelas till personer med funktionsnedsättning i syfte att betala för allt assistans som krävs. Den baseras på en individuell behovsbedömning och på omständigheterna i det enskilda livet. Individuella tjänster får inte leda till en lägre budget och/eller högre personlig betalning.
- II. Tjänsten måste kontrolleras av personen med funktionsnedsättning, vilket innebär att hen antingen kan anlita tjänsten från en rad olika leverantörer eller agera som arbetsgivare. Personer med funktionsnedsättning har möjlighet att skräddarsy sin egen tjänst, dvs. utforma tjänsten och besluta av vem, när, var och på vilket sätt tjänsten tillhandahålls och att instruera och styra direkta tjänsteleverantörer.
- III. Personlig assistans är en relation mellan två personer. Personliga assistenter måste rekryteras, utbildas och övervakas av den person som beviljats personlig assistans. Personliga assistenter bör inte delas utan fullt och fritt samtycke från den person som beviljats personlig assistans. Delning av personliga assistenter kommer potentiellt att begränsa och hindra självbestämmande och spontant deltagande i samhället.
- IV. Självhantering av leverans av tjänster. Personer med funktionsnedsättning som behöver personlig assistans kan fritt välja graden av personlig kontroll över tillhandahållandet av tjänster utifrån sina livsvillkor och önskemål. Även om ansva-

ret för "arbetsgivaren" läggs ut på entreprenad förblir personen med funktionsnedsättning alltid i centrum för beslutet om assistansen, den person till vilken alla förfrågningar ska riktas och vars individuella preferenser måste respekteras. Kontrollen över personlig assistans kan utövas genom stöd i beslutsfattandet.

17. Leverantörer av stödtjänster beskriver ofta felaktigt sin tjänst med hjälp av termerna "självständigt" eller "gemenskapsboende" och "personlig assistans", även om sådana tjänster i praktiken inte uppfyller kraven i artikel 19. Obligatoriska "paketlösningar" som bland annat kopplar tillgången till en viss tjänst till en annan, innebär en förväntning att två eller flera personer ska bo tillsammans eller kan endast tillhandahållas inom ramen för särskilda boendearrangemang, är inte förenliga med artikel 19. Begreppet personlig assistans där personen med funktionsnedsättning inte har fullständigt självbestämmande och självkontroll ska inte anses vara förenligt med artikel 19. Personer med komplexa kommunikationskrav, inklusive personer som använder informella kommunikationsmedel (dvs. kommunikation via icke-representativa medel, inklusive ansiktsuttryck, kroppsposition och vokalisering) måste förseas med lämpligt stöd så att de kan utveckla och förmedla sina anvisningar, beslut, val och/eller preferenser och få dem erkända och respekterade.

B. Artikel 19, inledningen

18. I artikel 19 bekräftas återigen icke-diskriminering och erkännandet av lika rätt för personer med funktionsnedsättning att leva ett självständigt liv i samhället. För att rätten att leva självständigt, med

valfrihet liksom för andra, och vara inkluderad i samhället ska förverkligas, måste konventionsstaterna vidta effektiva och lämpliga åtgärder för att underlätta för personer med funktionsnedsättning att fullt ut åtnjuta denna rättighet och fullt ut inkluderas och delta i samhället.

- 19.** Artikel 19 omfattar två begrepp, som bara nämns uttryckligen i rubriken: rätten till att leva självständigt och rätten att delta i samhället. Medan rätten till att leva självständigt hänvisar till en individuell dimension, som en rätt att frigöra sig utan att nekas tillträde och möjligheter, omfattar rätten att delta i samhället en social dimension, dvs. den positiva rätten att utveckla inkluderande miljöer. Rättigheten som fastställs i artikel 19 omfattar båda begreppen.
- 20.** Artikel 19 hänvisar uttryckligen till alla personer med funktionsnedsättning. Varken helt eller delvis berövande av en "grad" av rättskapacitet eller den stödnivå som krävs får åberopas för att neka eller begränsa rätten till oberoende och till självständigt liv i samhället till personer med funktionsnedsättning.
- 21.** När personer med funktionsnedsättning bedöms kräva en hög nivå av personlig service anser konventionsstaterna ofta att institutioner är den enda lösningen, särskilt när personliga tjänster anses vara "för dyra" eller när personen med funktionsnedsättning anses vara "oförmögen" att bo utanför en institutionell miljö. Bland annat personer med intellektuell funktionsnedsättning, särskilt personer med komplexa kommunikationskrav, bedöms ofta som oförmögna att bo utanför institutionella miljöer. Ett sådant resonemang strider mot artikel 19, som utvidgar rätten att leva självständigt och delta i samhället till alla personer med funktionsnedsättning, oavsett nivå av intellektuell förmåga, funktionsförmåga eller stödbehov.

- 22.** Alla personer med funktionsnedsättning bör fritt kunna välja att vara aktiva och tillhöra kulturer som de själva väljer, och de måste ha samma grad av valfrihet och kontroll över sina liv som andra samhällsmedlemmar. Att leva självständigt är inte förenligt med främjandet av en "fördefinierad" individuell livsstil. Unga personer med funktionsnedsättning bör inte tvingas att leva i miljöer som är utformade för äldre personer med funktionsnedsättning och vice versa.
- 23.** Personer med funktionsnedsättning av alla kön är rättsinnehavare och åtnjuter jämlikt skydd enligt artikel 19. Alla lämpliga åtgärder bör vidtas för att säkerställa kvinnors fullständiga utveckling, framsteg och egenmakt. Lesbiska, homosexuella, bisexuella, transpersoner, queera och intersexuella personer med funktionsnedsättning måste åtnjuta jämlikt skydd enligt artikel 19 och därmed respekt för sina personliga relationer. Dessutom omfattar rätten att leva självständigt och delta i samhället skydd för personer med funktionsnedsättning som tillhör alla åldersgrupper, etniska grupper, kastlösa och språkliga och/eller religiösa minoriteter samt migranter, asylsökande och flyktingar.

C. Artikel 19 a

- 24.** Att välja och bestämma hur, var och med vem man ska bo är den centrala idén om rätten att leva självständigt och delta i samhället. Individuellt val är därför inte begränsat till bosättningsorten utan omfattar alla aspekter av en persons boendearrangemang: det dagliga schemat och rutinen samt en persons levnadssätt och livsstil, som täcker den privata och offentliga sfären, varje dag och på lång sikt.

- 25.** Personer med funktionsnedsättning kan ofta inte välja på grund av att det saknas alternativ att välja mellan. Detta är till exempel fallet när informellt stöd från familjen är det enda alternativet, där stöd inte är tillgängligt utanför institutioner, där bostäder inte är tillgängliga eller stöd inte tillhandahålls i samhället och där stöd endast ges inom specificerade former av bosättning, såsom gruppboheter eller institutioner.
- 26.** Personer med funktionsnedsättning kanske inte får göra sitt individuella val på grund av bristen på tillgänglig information om tillgängliga valmöjligheter och/eller rättsliga begränsningar till följd av förmyndarskapslagar och liknande rättsliga normer eller beslut som inte tillåter personer med funktionsnedsättning att utöva sin rättskapacitet. Även om det inte finns någon formell lagstiftning utövar andra personer, såsom familjer, vårdnadshavare eller lokala myndigheter, ibland kontroll och begränsar individens val genom att agera som ersättande beslutsfattare.
- 27.** Juridisk person och rättshandlingsförmåga utgör grunden för förverkligandet av att leva självständigt i samhället för personer med funktionsnedsättning. Artikel 19 är därför kopplad till erkännandet och utövandet av status som juridisk person och rättskapacitet enligt artikel 12 i konventionen och förklaras närmare i kommitténs allmänna kommentar nr 1 (2014) om likhet inför lagen. Den är dessutom kopplad till det absoluta förbudet mot frihetsberövning på basis av funktionsnedsättning som fastställs i artikel 14 och som beskrivs i respektive riktlinjer.⁴

⁴ Riktlinjer för rätten till frihet och säkerhet för personer med funktionsnedsättning (A/72/55, bilaga).

D. Artikel 19 b

- 28.** Individuella stödtjänster måste betraktas som en rättighet snarare än en form av medicinsk, social eller välgörenhetsbaserad omvårdnad. För många personer med funktionsnedsättning är tillgång till en rad individanpassade stödtjänster en förutsättning för att leva självständigt i samhället. Personer med funktionsnedsättning har rätt att välja tjänster och tjänsteleverantörer enligt sina individuella krav och personliga preferenser, och individuellt stöd bör vara tillräckligt flexibelt för att anpassa sig till "användarnas" krav och inte tvärtom. Detta innebär en skyldighet för konventionsstaterna att se till att det finns tillräckligt många kvalificerade specialister som kan identifiera praktiska lösningar på hindren för att leva självständigt i samhället i enlighet med individens behov och preferenser.
- 29.** I led b anges olika individanpassade tjänster som omfattas av kategorin stödtjänster. De är inte begränsade till tjänster i hemmet, utan måste också kunna utvidgas till områden som sysselsättning, utbildning och politiskt och kulturellt deltagande, stärka föräldraskapet och möjligheten att få kontakt med släktingar och andra, deltagande i det politiska och kulturella livet, fritidsintressen och aktiviteter samt resor och rekreation.
- 30.** Medan individanpassade stödtjänster kan variera till namn, typ eller form beroende på konventionspartens kulturella, ekonomiska och geografiska särdrag, måste alla stödtjänster utformas för att stödja ett liv inom samhället, förhindra isolering och segregering från andra, och de måste vara genuint lämpliga för detta ändamål. Det är viktigt att syftet med dessa stödtjänster är att förverkliga fullständig inkludering i samhället. Därför är ingen institutionell form av stödtjänster som separerar och begränsar individuellt självbestämmande tillåten enligt artikel 19 b.

- 31.** Det är också relevant att komma ihåg att alla stödtjänster måste utformas och tillhandahållas på ett sätt som stöder normens övergripande syfte: fullständig, individanpassad, självvald och faktisk inkludering och deltagande, och att leva självständigt.

E. Artikel 19 c

- 32.** Tjänster och faciliteter som nämns i detta avsnitt i artikeln är icke-funktionsnedsättnings specifika stödtjänster och offentliga tjänster tillgängliga för alla. De omfattar ett brett utbud av tjänster, såsom bostäder, offentliga bibliotek, sjukhus, skolor, transporter, butiker, marknader, museer, internet, sociala medier och liknande inrättningar och tjänster. Dessa måste vara allmänt tillgängliga, godtagbara och anpassningsbara för alla personer med funktionsnedsättning i samhället.
- 33.** Tillgång till lokaler, varor och tjänster samt utövandet av rätten till inkluderande och tillgänglig sysselsättning, utbildning och hälso- och sjukvård är grundläggande villkor för att personer med funktionsnedsättning ska kunna inkluderas och delta i lokalsamhället. Olika avinstitutionaliseringsprogram har visat att det inte räcker med att stänga institutionerna i sig, oavsett deras storlek och omplacering av invånarna i samhället. Sådana reformer måste åtföljas av omfattande tjänste- och samhällsutvecklingsprogram, inklusive medvetandehöjande program. Strukturreformer som syftar till att förbättra den allmänna tillgängligheten i samhället kan minska efterfrågan på tjänster som är specifika för personer med funktionsnedsättning.
- 34.** När det gäller materiella tillämpningsområde omfattar artikel 19 tillgång till säkra och lämpliga bostäder, individuella tjänster samt samhällsanläggningar och -tjänster. Tillgång till bostäder innebär

att ha möjlighet att leva i samhället på samma villkor som andra. Artikel 19 genomförs inte korrekt om bostäder endast tillhandahålls i särskilt utformade områden och anordnas på ett sådant sätt att personer med funktionsnedsättning måste bo i samma byggnad, komplex eller grannskap. Tillgängliga bostäder som personer med funktionsnedsättning kan bo i, oavsett om de bor ensamma eller som en del av en familj, måste finnas tillgängliga i tillräckligt antal, inom alla områden i samhället, för att ge personer med funktionsnedsättning rätt att välja och möjlighet att göra detta. I detta syfte krävs att det byggs nya bostäder utan hinder och eftermontering av befintliga bostadsstrukturer för att avskaffa hinder. Dessutom måste boende vara ekonomiskt överkomligt för personer med funktionsnedsättning.

- 35.** Stödtjänster måste finnas tillgängliga inom trygg fysisk och geografisk räckvidd för alla personer med funktionsnedsättning som bor i stadsområden eller landsbygdsområden. De måste vara överkomliga, med hänsyn till personer med låga inkomster. De måste också vara acceptabla, vilket innebär att de måste respektera standardiserade kvalitetsnivåer och präglas av köns-, ålders- och kulturell medvetenhet.
- 36.** Individuella stödtjänster som inte tillåter personligt val och självkontroll är inte att tillhandahålla självständigt boende i samhället. Stödtjänster som tillhandahålls som kombinerade bostads- och stödtjänster (som tillhandahålls som ett kombinerat "paket") erbjuds ofta personer med funktionsnedsättning på grundval av kostnadseffektivitet. Även om denna premis i sig kan motbevisas i ekonomiska termer, får inte aspekter av kostnadseffektivitet åsidosätta kärnan i den mänskliga rättighet som står på spel. Personer med

funktionsnedsättning bör i regel inte åläggas att dela personlig assistans och assistenter. Detta bör endast göras med deras fullständiga och fria samtycke. Möjligheten att välja är en av de tre nyckelfaktorerna i rätten att leva självständigt i samhället.

- 37.** Rätten till lika stödtjänster motsvarar skyldigheten att säkerställa deltagande och involverande av personer med funktionsnedsättning i processer som rör anläggningar och tjänster i samhället, säkerställa att de uppfyller specifika krav, är köns- och åldersmedvetna och att de är tillgängliga för att möjliggöra spontant deltagande i samhället för personer med funktionsnedsättning. För barn innebär kärnan i rätten att leva självständigt och delta i samhället en rätt att växa upp i en familj.

F. Nyckelfaktorer

- 38.** Kommittén anser att det är viktigt att identifiera de viktigaste faktorerna i artikel 19 för att säkerställa att förverkligandet av en standardiserad minimistödnivå som är tillräcklig för att göra det möjligt att utöva rätten att leva självständigt och delta i samhället utförs av varje konventionspart. Konventionsparterna bör se till att nyckelfaktorerna i artikel 19 alltid respekteras, särskilt i tider av finansiell eller ekonomisk kris. Nyckelfaktorerna är följande:
 - a.** Att säkerställa rätten till rättskapacitet, i linje med kommitténs allmänna kommentar nr 1, att besluta var, med vem och hur man ska bo för alla personer med funktionsnedsättning, oavsett funktionsnedsättning.

- b.** Att säkerställa icke-diskriminering när det gäller tillgång till bostäder, inbegripet inslag av både inkomst och tillgänglighet, och att anta obligatoriska byggregler som gör det möjligt för nya och renoverade bostäder att bli tillgängliga.
- c.** Att utarbeta en konkret handlingsplan för självständigt liv för personer med funktionsnedsättning i samhället, inbegripet åtgärder för att underlätta formellt stöd för att leva självständigt i samhället så att informellt stöd från exempelvis familjer inte är det enda alternativet.
- d.** Att utveckla, genomföra, övervaka och sanktionera bristande efterlevnad av lagstiftning, planer och vägledning om tillgänglighetskrav för grundläggande allmänna tjänster för att uppnå samhällelig jämlikhet, inbegripet personer med funktionsnedsättnings deltagande i sociala medier, och säkerställa lämplig kompetens inom informations- och kommunikationsteknik för att säkerställa att sådan teknik utvecklas, även på grundval av universell design, och skyddas.
- e.** Att utarbeta en konkret handlingsplan och vidta åtgärder för att utveckla och genomföra grundläggande, individanpassade, icke-delade och rättighetsbaserade funktionsnedsättningsspecifika stödtjänster och andra former av tjänster.
- f.** Att säkerställa att innehållet i artikel 19 inte inskränks, såvida inte sådana åtgärder är vederbörligen motiverade och förenliga med internationell rätt,

- g.** Att samla in konsekventa kvantitativa och kvalitativa uppgifter om personer med funktionsnedsättning, inbegripet personer som fortfarande bor på institutioner.
- h.** Att använda alla tillgängliga medel, inklusive regional finansiering och finansiering för utvecklingssamarbete, för att utveckla inkluderande och tillgängliga tjänster för att leva självständigt.

III. Konventionsstaternas skyldigheter

- 39.** Konventionsstaternas skyldigheter måste återspegla de mänskliga rättigheternas karaktär som antingen absoluta och omedelbart tillämpliga (civila och politiska rättigheter) eller progressivt tillämpliga (ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter). Artikel 19 a, rätten att välja boställningsort och var, hur och med vem man ska bo, är omedelbart tillämplig eftersom det är en civil och politisk rättighet. Artikel 19 b, rätten att få tillgång till personliga, individuellt bedömda stödtjänster, är en ekonomisk, social och kulturell rättighet. Artikel 19 c, rätten att få tillgång till anläggningar för tjänster, är en ekonomisk, social och kulturell rättighet, liksom många vanliga tjänster, såsom tillgänglig informations- och kommunikationsteknik, webbplatser, sociala medier, biografer, offentliga parker, teatrar och idrottsanläggningar, som tjänar både sociala och kulturella ändamål. Ett progressivt genomförande innebär en omedelbar skyldighet att utforma och anta konkreta strategier, handlingsplaner och resurser för att utveckla stödtjänster samt göra befintliga, samt nya, allmänna tjänster inkluderande för personer med funktionsnedsättning.
- 40.** Skyldigheten att respektera har inte bara en negativ aspekt; dess positiva aspekt kräver att konventionsstaterna vidtar alla nödvändiga åtgärder för att se till att staten eller privata enheter inte kränker de rättigheter som fastställs i artikel 19.

- 41.** För att uppnå ett progressivt förverkligande av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter måste konventionsstaterna vidta åtgärder i mån av möjlighet av sina tillgängliga resurser.⁵ Dessa åtgärder måste vidtas omedelbart eller inom rimlig tid. Sådana åtgärder bör vara avsiktliga, konkreta, målinriktade och använda alla lämpliga medel.⁶ Det systematiska förverkligandet av rätten till att leva självständigt i samhället kräver strukturella förändringar. Detta gäller särskilt avinstitutionaliseringen i alla dess former.
- 42.** Konventionsstaterna har en omedelbar skyldighet att inleda strategisk planering, med lämpliga tidsramar och resurser, i nära och respektfullt samråd med representativa organisationer för personer med funktionsnedsättning, för att ersätta institutionaliserade miljöer med stödtjänster för att leva självständigt. Marginalen för konventionsstaternas uppskattning är kopplad till det programrelaterade genomförandet, men inte till frågan om ersättning. Konventionsstaterna bör utarbeta övergångsplaner i direkt samråd med personer med funktionsnedsättning, genom sina representativa organisationer, för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning inkluderas fullt ut i samhället.
- 43.** När en konventionsstat försöker införa åtstramande åtgärder med avseende på artikel 19, till exempel som svar på en ekonomisk eller finansiell kris, är staten skyldig att visa att sådana åtgärder är tillfäl-

5 Se artikel 2 (1) i den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och artikel 4.2 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

6 Se kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, allmän kommentar nr 3 punkt 2.

liga, nödvändiga och icke-diskriminerande och att man respekterar sina grundläggande skyldigheter.⁷

- 44.** Skyldigheten till ett progressivt genomförande innebär också en presumtion mot åtstramande åtgärder när det gäller åtnjutandet av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Sådana åtgärder berövar personer med funktionsnedsättning rätten att leva självständigt och delta i samhället. Följaktligen utgör åtstramande åtgärder en överträdelse av artikel 19.
- 45.** Konventionsstaterna är förbjudna att vidta åtstramande åtgärder när det gäller de grundläggande minimiskyldigheterna för rätten att leva självständigt i samhället enligt förteckningen i denna allmänna kommentar.
- 46.** Konventionsstaterna har en omedelbar skyldighet att undanröja diskriminering av personer eller grupper av personer med funktionsnedsättning och att garantera deras lika rätt att leva självständigt och delta i samhället. Detta kräver att konventionsstaterna upphäver eller reformerar politik, lagar och praxis som hindrar personer med funktionsnedsättning från att till exempel välja sin boställningsort, säkerställa överkomliga och tillgängliga bostäder, tillgång till hyresbostäder eller tillgång till sådana allmänna vanliga anläggningar och tjänster som deras självständighet skulle kräva. Skyldigheten att tillhandahålla skälig anpassning (artikel 5.3) är inte heller föremål för ett progressivt genomförande.

7 Skrivelse av den 16 maj 2012 från ordföranden för kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter till de stater som är parter till den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, tillgängligt på https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCESCR%2fSUS%2f6395&Lang=en.

A. Skyldighet att respektera

- 47.** Skyldigheten att respektera kräver att konventionsstaterna avstår från att direkt eller indirekt ingripa i eller på något sätt begränsa den enskilda personens utövande av rätten att leva självständigt och delta i samhället. Konventionsstaterna bör inte begränsa eller neka någon tillgång till att leva självständigt i samhället, inbegripet genom lagar som direkt eller indirekt begränsar möjligheter för personer med funktionsnedsättning att välja boställningssort eller var, hur och med vem de ska bo, eller deras självbestämmande. Konventionsstaterna bör reformera lagar som hindrar utövandet av de rättigheter som fastställs i artikel 19.
- 48.** Enligt skyldigheten ska konventionsstaterna även upphäva och avstå från att anta lagar, politik och strukturer som upprätthåller och skapar hinder för tillgång till stödtjänster samt allmänna anläggningar och tjänster. Det innebär också en skyldighet att frige alla personer som är frihetsberövade mot sin vilja inom mentalvården eller andra funktionsnedsättnings-specifika former av frihetsberövande. Det omfattar dessutom förbudet mot alla former av förmyndarskap och skyldigheten att ersätta systemen med ersättande beslutsfattande med alternativ för understött beslutsfattande.
- 49.** Att respektera rättigheterna för personer med funktionsnedsättning enligt artikel 19 innebär att konventionsstaterna måste fasa ut institutionaliseringen. Inga nya institutioner får byggas av konventionsstaterna, och inte heller får gamla institutioner renoveras utöver de mest brådskande åtgärder som krävs för att skydda de boendes fysiska säkerhet. Institutioner bör inte utvidgas, nya invånare bör inte tas in när andra lämnar dem och "satellit"-boendearrangemang som förgrenar sig från institutioner, dvs. sådana som ser ut som in-

dividuela boenden (lägenheter eller enskilda bostäder) men som kretsar kring institutioner, bör inte inrättas.

B. Skyldighet att skydda

- 50.** Skyldigheten att skydda kräver att konventionsstaterna vidtar åtgärder för att förhindra att familjemedlemmar och tredje parter direkt eller indirekt inkräktar på rätten att leva självständigt i samhället. Skyldigheten att skydda kräver att konventionsstaterna inför och genomför lagar och strategier som förbjuder sådant uppträdande från familjemedlemmar och tredje parter, tjänsteleverantörer, markägare eller leverantörer av allmänna tjänster som undergräver det fulla åtnjutandet av rätten att ingå och leva självständigt i samhället.
- 51.** Konventionsstaterna bör se till att offentliga eller privata medel inte används för att underhålla, renovera, bygga upp eller skapa någon form av institution eller institutionalisering. Dessutom måste konventionsstaterna se till att privata institutioner inte inrättas under en täckmantel av "gruppboende".
- 52.** Stödet bör alltid baseras på individuella krav, inte på tjänsteleverantörens intressen. Konventionsstaterna bör inrätta mekanismer för att övervaka tjänsteleverantörer, vidta åtgärder som skyddar personer med funktionsnedsättning från att gömmas i familjen eller isoleras i institutioner och barn från att överges eller institutionaliseras på grund av funktionsnedsättning, och inrätta lämpliga mekanismer för att upptäcka situationer där personer med funktionsnedsättning utsätts för våld av tredje parter. Konventionsstaterna bör också förbjuda direktörer och/eller chefer för bostadsinstitutioner att bli förmyndare för de boende.

- 53.** Skyldigheten att skydda omfattar också förbud mot diskriminerande metoder såsom att utesluta enskilda personer eller grupper från tillhandahållandet av vissa tjänster. Konventionsstaterna bör förbjuda och förhindra tredje parter från att införa praktiska eller processuella hinder för ett självständigt liv och inkludering i samhället, till exempel genom att säkerställa att tjänsterna som tillhandahålls är förenliga med att leva självständigt i samhället och att personer med funktionsnedsättning inte förvägras möjligheten att hyra bostad eller att de inte missgynnas på bostadsmarknaden. Allmänna samhällstjänster som är öppna för allmänheten, såsom bibliotek, simbassänger, offentliga parker/utrymmen, butiker, postkontor och biografier måste vara tillgängliga och lyhörda för behoven hos personer med funktionsnedsättning, i enlighet med kommitténs allmänna kommentar nr 2 (2014) om tillgänglighet.

C. Skyldighet att uppfylla

- 54.** Skyldigheten att uppfylla kraven kräver att staterna främjar, underlättar och tillhandahåller lämpliga lagstiftningsmässiga, administrativa, budgetmässiga, rättsliga, programrelaterade, främjande och andra åtgärder för att säkerställa ett fullständigt genomförande av rätten att leva självständigt och delta i samhället i enlighet med konventionen. Skyldigheten att uppfylla kräver också att konventionsstaterna vidtar åtgärder för att undanröja praktiska hinder för ett fullständigt förverkligande av rätten att leva självständigt och delta i samhället, såsom otillgängliga bostäder, begränsad tillgång till stödtjänster för personer med funktionsnedsättning, otillgängliga anläggningar, varor och tjänster i samhället och fördomar mot personer med funktionsnedsättning.

- 55.** Konventionsstaterna bör ge familjemedlemmar möjlighet att stödja sina familjemedlemmar med funktionsnedsättning att förverkliga sin rätt att leva självständigt och delta i samhället.
- 56.** Vid genomförandet av lagstiftning, politik och program måste konventionsstaterna nära samråda och aktivt involvera en mängd olika personer med funktionsnedsättning genom deras representativa organisationer i alla aspekter som rör självständigt liv i samhället, särskilt när de utvecklar stödtjänster och investerar resurser i stödtjänster i samhället.
- 57.** Konventionsstaterna måste anta en strategi och en konkret handlingsplan för avinstitutionalisering. Det bör inbegripa skyldigheten att genomföra strukturreformer, förbättra tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning inom samhället och öka medvetenheten bland alla personer i samhället om inkludering av personer med funktionsnedsättning i samhället.
- 58.** Avinstitutionalisering kräver också en systemisk omvandling, som inbegriper stängning av institutioner och avskaffande av institutionaliseringsregler som en del av en övergripande strategi, tillsammans med inrättandet av en rad individanpassade stödtjänster, inklusive individanpassade planer för övergång med budgetar och tidsramar samt inkluderande stödtjänster. Det krävs därför en samordnad, övergripande strategi som säkerställer reformer, budgetar och lämpliga attitydförändringar på alla nivåer och inom alla förvaltningssektorer, inklusive lokala myndigheter.
- 59.** Program och rättigheter för att stödja självständigt liv i samhället måste täcka kostnaderna kopplade till funktionsnedsättningar. Att säkerställa tillgången till ett tillräckligt antal tillgängliga och över-

komliga bostäder är dessutom avgörande för avinstitutionaliseringen, inklusive boenden för familjer. Det är också viktigt att tillgången till bostäder inte villkoras av krav som minskar självbestämmande och självständigheten för personer med funktionsnedsättning. Byggnader och utrymmen som är öppna för allmänheten och alla transportformer måste utformas på ett sätt som tillgodoser behoven hos alla personer med funktionsnedsättning. Konventionsstaterna måste vidta avsiktliga och omedelbara åtgärder för att omfördela medel för att förverkliga rätten för personer med funktionsnedsättning att leva självständigt i samhället.

- 60.** Stödtjänster för personer med funktionsnedsättning måste vara tillgängliga, ekonomiskt överkomliga, godtagbara och anpassningsbara för alla personer med funktionsnedsättning och vara känsliga för olika levnadsvillkor, såsom individuell inkomst eller familjeinkomst, och individuella omständigheter, såsom kön, ålder, nationellt eller etniskt ursprung och språklig, religiös, sexuell och/eller könsidentitet. Människorättsmodellen för funktionsnedsättning tillåter inte att personer med funktionsnedsättning av någon anledning utesluts, inbegripet vilken typ av stödtjänster som krävs och vilken omfattning de har. Stödtjänster, inklusive personlig assistans, bör inte delas med andra om det inte grundar sig på ett beslut som grundar sig på ett fritt och informerat samtycke.
- 61.** Konventionsstaterna ska införliva följande faktorer i kriterierna för att få tillgång till assistans: bedömningen bör baseras på ett människorättsperspektiv för funktionsnedsättning, fokusera på de behov som personen har på grund av hinder inom samhället snarare än på funktionsnedsättningen, beakta och följa personens vilja och preferenser samt säkerställa att personer med funktionsnedsättning fullt ut involveras i beslutsprocessen.

- 62.** Inkomstöverföringar (eng. 'cash transfers') såsom handikappbidrag utgör en av de former i vilka konventionsstaterna tillhandahåller stöd till personer med funktionsnedsättning i enlighet med artiklarna 19 och 28 i konventionen. Sådana inkomstöverföringar erkänner ofta kostnader för funktionsnedsättning och underlättar fullständig inkludering av personer med funktionsnedsättning i samhället. Inkomstöverföringar hanterar också situationer med fattigdom och extrem fattigdom som personer med funktionsnedsättning kan drabbas av. Konventionsstaterna får inte öka de svårigheter som personer med funktionsnedsättning ställs inför genom att minska deras inkomster i tider av ekonomisk eller finansiell kris eller genom åtgärdsåtgärder som är oförenliga med de människorättsnormer som anges i punkt 38 ovan.
- 63.** Stöd till personer med funktionsnedsättning bör bedömas med hjälp av ett individanpassat tillvägagångssätt och anpassas till de särskilda aktiviteter och faktiska hinder för inkludering i samhället som personer med funktionsnedsättning möter. Bedömningen bör erkänna att personer med funktionsnedsättning behöver tillträde för att delta i verksamheter som varierar över tiden. Konventionsstaterna bör säkerställa att personanpassning av stödet, inbegripet inkomstöverföringar / personliga budgetar, tar hänsyn till och tar itu med de utmaningar som personer med funktionsnedsättning ställs inför när de bor på landsbygden och/eller i stadsområden.
- 64.** Konventionsstaterna bör i god tid tillhandahålla och sprida aktuell och korrekt information som är nödvändig för välgrundade beslut om val för självständigt liv och stödtjänster i samhället. Detta ska vara i tillgängliga format, inklusive brailleskrift, teckenspråk, taktila och lättlästa format samt alternativa och kompletterande kommunikationssätt.

- 65.** Staterna bör se till att personal som arbetar med eller är på väg att arbeta med funktionsnedsättningsrelaterade tjänster, inbegripen servicepersonal, beslutsfattare och offentliganställda som övervakar tjänster för personer med funktionsnedsättning, i teorin och i praktiken får lämplig utbildning i självständigt liv i samhället. Staterna bör också fastställa kriterier, i linje med artikel 19, för enheter som ansöker om tillstånd att tillhandahålla socialt stöd till personer med funktionsnedsättning för att leva i samhället och bedöma hur de utför sina uppgifter. Konventionsstaterna bör också se till att internationellt samarbete i enlighet med artikel 32 i konventionen och de investeringar och projekt som genomförs på detta sätt inte bidrar till att vidmakthålla hinder för självständigt liv i samhället, utan snarare utrotar hinder och stöder genomförandet av rätten att leva självständigt och delta i samhället. Efter katastrofsituationer är det viktigt att inte återuppbygga hinder, som ett led i genomförandet av artikel 11 i konventionen.
- 66.** Konventionsstaterna måste säkerställa tillgång till rättslig prövning och tillhandahålla rättshjälp och lämplig juridisk rådgivning, rättsmedel och stöd, inbegripet genom rimliga och förfarandemässiga anpassningar, för personer med funktionsnedsättning som försöker hävda sin rätt till att leva självständigt i samhället.
- 67.** Konventionsstaterna bör tillhandahålla lämpliga stödtjänster till anhängvårdare så att de i sin tur kan stödja sitt barn eller sin familjemedlem att leva självständigt i samhället. Detta stöd bör omfatta tjänster för avlastande stöd, barnomsorg och andra stödjande föräldratjänster. Ekonomiskt stöd är också avgörande för anhängvårdare, som ofta lever i extrem fattigdom utan möjlighet att komma in på arbetsmarknaden. Konventionsstaterna bör också tillhandahålla

socialt stöd till familjer och främja utvecklingen av rådgivningstjänster, stödkretsar och andra lämpliga stödformer.

- 68.** Konventionsstaterna måste regelbundet genomföra undersökningar och andra former av analyser för att tillhandahålla uppgifter om de fysiska, kommunikationsmässiga, miljömässiga, infrastrukturella och attitydmässiga hinder som personer med funktionsnedsättning upplever och kraven för att genomföra ett självständigt liv i samhället.

IV. Förhållandet till andra bestämmelser i konventionen

- 69.** Rätten att leva självständigt och delta i samhället hänger samman med åtnjutandet av andra mänskliga rättigheter enligt konventionen. Samtidigt är det mer än summan av dessa rättigheter eftersom det bekräftar att alla rättigheter bör utövas och åtnjutas i det samhälle där personen väljer att leva och att det är enbart där den fria och fullständiga utvecklingen av ens personlighet kan uppfyllas.
- 70.** Samråd med och aktivt deltagande av personer med funktionsnedsättning genom deras representativa organisationer (artikel 4.3) är avgörande för antagandet av alla planer och strategier samt för uppföljning och övervakning när rätten till att leva självständigt i samhället genomförs. Beslutsfattare på alla nivåer måste aktivt involvera och samråda med alla personer med funktionsnedsättning, inklusive organisationer av kvinnor med funktionsnedsättning, äldre personer med funktionsnedsättning, barn med funktionsnedsättning, personer med psykosocial funktionsnedsättning och personer med intellektuell funktionsnedsättning.
- 71.** Icke-diskriminering (artikel 5) när det gäller att leva självständigt och delta i samhället är viktigt vad gäller att få tillgång till och ta emot stödtjänster. Konventionsstaterna bör fastställa kriterier och förfaranden för tillgång till stödtjänster på ett icke-diskriminerande sätt, objektivet och inriktat på personens behov snarare än på funktionsnedsättning, i enlighet med en strategi som är förenlig med de mänskliga rättigheterna. Inrättandet av särskilda tjänster för personer med funktionsnedsättning under de särskilda omständigheterna för personer med funktionsnedsättning och i enlighet med

deras krav, såsom tjänster för barn, studenter, anställda och äldre personer med funktionsnedsättning, bör inte betraktas som en diskriminerande överträdelse av konventionen, utan snarare som en rättvis och rättsligt tillgänglig positiv åtgärd. Personer med funktionsnedsättning som diskrimineras i förhållande till artikel 19 måste ha tillgång till effektiva och överkomliga rättsmedel.

- 72.** Kvinnor och flickor med funktionsnedsättning (artikel 6) är ofta utestängda och isolerade i högre grad, och möter fler begränsningar när det gäller deras boställningsort och levnadsförhållanden på grund av paternalistiska stereotyper och patriarkala samhällliga mönster som diskriminerar kvinnor i samhället. Kvinnor och flickor med funktionsnedsättning upplever också könsbaserad, flerfaldig och intersektionell diskriminering, större risk för institutionalisering och våld, inklusive sexuellt våld, övergrepp och trakasserier.⁸ Konventionsstaterna måste tillhandahålla överkomliga eller kostnadsfria rättsmedel och stödtjänster till offer för våld och övergrepp. Kvinnor med funktionsnedsättning som utsätts för våld i nära relationer är ofta mer ekonomiskt, fysiskt eller känslomässigt beroende av de som utövar våldet, som ofta agerar som vårdgivare, en situation som hindrar kvinnor med funktionsnedsättning från att lämna våldsamma relationer och leder till ytterligare social isolering. Vid genomförandet av rätten att leva självständigt och delta i samhället bör därför särskild uppmärksamhet ägnas jämställdhet, avskaffande av könsbaserad diskriminering och patriarkala sociala mönster.
- 73.** Kulturella normer och värderingar kan för kvinnor och flickor med funktionsnedsättning inverka negativt på deras valmöjligheter för och kontroll över deras levnadsförhållanden, begränsa deras själv-

⁸ Se kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, allmän kommentar nr 3 (2016) om kvinnor och flickor med funktionsnedsättning.

bestämmanderätt, tvinga dem att leva i vissa boendeförhållanden, kräva att de undertrycker sina egna behov och i stället tjänar andras behov och inta vissa roller inom familjen.⁹ Konventionsstaterna bör vidta åtgärder för att ta itu med diskriminering mot och hinder för kvinnor när det gäller tillgång till sociala tjänster och stöd, samt se till att olika politikområden, program och strategier för tillgång till sociala tjänster och stöd tar vederbörlig hänsyn till jämställdheten mellan kvinnor och män.

- 74.** Konventionsstaterna bör också se till att åtgärder som syftar till utveckling, egenmakt och främjande av kvinnor och flickor med funktionsnedsättning (artikel 6.2) ta itu med könsrelaterade ojämlikheter i tillgången till stöd och socialt skydd. Konventionsstaterna bör vidta lämpliga åtgärder för att främja balans mellan arbete och privatliv (resurser, tid, tjänster) som stöder kvinnor med funktionsnedsättning i (åter)inträde på den öppna arbetsmarknaden och säkerställer lika rättigheter och ansvar mellan kvinnor och män för utövandet av föräldraansvar.¹⁰ Det är också konventionsstaternas ansvar att se till att skyddshem för offer för könsrelaterat våld är fullt tillgängliga för kvinnor och flickor med funktionsnedsättning.
- 75.** Att det finns adekvata och åldersanpassade stödtjänster för flickor och pojkar med funktionsnedsättning är av avgörande betydelse för att de ska kunna åtnjuta sina mänskliga rättigheter på lika villkor (artikel 7). Det är avgörande att respektera utvecklingsmöjligheterna hos barn med funktionsnedsättning och att stödja dem i val som påverkar dem. Det är också viktigt att ge stöd, information och vägledning till familjer (artikel 23) förhindra institutionalisering av barn

⁹ Ibid., punkterna 8, 18, 29 och 55.

¹⁰ Se kommittén för avskaffande av diskriminering av kvinnor, allmän rekommendation nr 21 (1994) om jämställdhet i äktenskap och familjrelationer.

med funktionsnedsättning och ha en inkluderande adoptionspolitik för att säkerställa lika möjligheter för barn med funktionsnedsättning.

- 76.** När det gäller social interaktion och relationer med kamrater kan tonåringar föredra personlig assistans eller professionella tecken-språkstolkar framför informellt stöd från familjemedlemmar. Konventionsstaterna bör inrätta innovativa former av stöd och tillgängliga tjänster för barn och ungdomar med funktionsnedsättning genom personlig kontakt eller genom deras organisationer. Barn med funktionsnedsättning kan behöva stöd för att utöva idrott eller samhällelig verksamhet med andra barn i deras ålder. Ungdomar med funktionsnedsättning bör kunna tillbringa tid och delta i fritidsaktiviteter med andra i samma ålder. Konventionsstaterna måste tillhandahålla hjälpmedel och teknik som kan underlätta inkluderingen av ungdomar med funktionsnedsättning i deras nätverk av jämnåriga. Dessutom är tjänster som underlättar ungdomars övergång till vuxen ålder, bland annat stöd för att flytta hemifrån, börja arbeta och fortsätta till högre utbildning, avgörande för att stödja ett självständigt liv.
- 77.** Medvetandehöjande åtgärder (artikel 8) är avgörande för att skapa öppna, möjliggörande och inkluderande samhällen, eftersom artikel 19 i slutändan handlar om att omvandla samhällen. Stereotyper, funkofobi och missuppfattningar som hindrar personer med funktionsnedsättning från att leva självständigt måste utrotas och en positiv bild av dem och deras bidrag till samhället måste främjas. Medvetandehöjande åtgärder bör tillhandahållas myndigheter, tjänstemän, yrkesverksamma, medier, allmänheten och personer med funktionsnedsättning och deras familjer. All medvetandehö-

jande verksamhet bör genomföras i nära samarbete med personer med funktionsnedsättning genom deras representativa organisationer.

- 78.** De rättigheter som föreskrivs i artikel 19 är knutna till konventionsstaternas skyldigheter i fråga om tillgänglighet (artikel 9) eftersom den allmänna tillgängligheten för hela den bebyggda miljön, transport, information och kommunikation samt tillhörande anläggningar och tjänster som är öppna för allmänheten i ett samhälle är en förutsättning för att kunna leva självständigt i samhället. Enligt artikel 9 ska barriärer i byggnader som är öppna för allmänheten identifieras och undanröjas, genom översyn av byggnormer och stadsplaneringskoder, inkludering av standarder för universell design inom en rad olika sektorer och fastställande av tillgänglighetsstandarder för bostäder.
- 79.** Konventionsstaterna måste i förväg ta hänsyn till skyldigheten att tillhandahålla stödtjänster till personer med funktionsnedsättning i all verksamhet kopplad till katastrofriskhantering (artikel 11) och se till att de inte lämnas på efterkälken eller glöms bort. Det är också viktigt att barriärer inte återuppbyggs efter situationer med väpnade konflikter, humanitära nödsituationer eller naturkatastrofer. Rekonstruktionsprocesserna måste säkerställa fullständig tillgänglighet för ett självständigt liv i samhället för personer med funktionsnedsättning.
- 80.** Lika erkännande inför lagen (artikel 12) säkerställer att alla personer med funktionsnedsättning har rätt att utöva sin fulla rättskapacitet och därför har samma rätt att välja och kontrollera sina egna liv genom att välja var, med vem och hur de vill bo och få stöd i enlighet med sin vilja och sina preferenser. För att fullt ut genomföra

övergången till understött beslutsfattande och de rättigheter som fastställs i artikel 12 är det absolut nödvändigt att personer med funktionsnedsättning har möjlighet att utveckla och uttrycka sina önskemål och preferenser för att kunna utöva sin rättskapacitet på lika villkor som andra. För att uppnå detta måste de vara en del av samhället. Dessutom bör stöd i utövandet av rättskapacitet ges med hjälp av en samhällsbaserad strategi som respekterar önskemål och preferenser hos personer med funktionsnedsättning.

- 81.** Tillgång till rättssystemet i enlighet med artikel 13 är grundläggande för att säkerställa att rätten att leva självständigt i samhället kan åtnjutas fullt ut. Konventionsstaterna måste se till att alla personer med funktionsnedsättning har rättskapacitet och rättslig behörighet i domstolar. Konventionsstaterna måste dessutom se till att alla beslut som rör självständigt liv i samhället kan överklagas. Stöd för att möjliggöra ett självständigt liv i samhället ska vara verkställbart som en rättighet. För att säkerställa lika och effektiv tillgång till rättssystemet är det viktigt med omfattande rättigheter till rättshjälp, stöd samt processuella och åldersrelaterade anpassningar.
- 82.** Ofrivillig institutionalisering på grund av funktionsnedsättning eller därmed förbundna omständigheter, såsom förmodad "farlighet" eller andra faktorer som utarbetats av kommittén i dess riktlinjer för artikel 14, orsakas eller ökar ofta av en brist på särskilda funktionsnedsättningsspecifika stödtjänster. Genomförandet av artikel 19 kommer därför i slutändan att förhindra överträdelser av artikel 14.
- 83.** Det är av yttersta vikt att se till att stödtjänsterna inte lämnar utrymme för potentiella övergrepp mot eller utnyttjande av personer med funktionsnedsättning eller någon form av våld mot dem (artikel 16). Funktionsnedsättnings-, köns- och åldersmedveten övervakning,

rättsmedel och hjälp måste finnas tillgänglig för alla personer med funktionsnedsättning som använder tjänster som föreskrivs i artikel 19 och som kan utsättas för övergrepp, våld och utnyttjande. Eftersom institutioner tenderar att isolera dem som bor inom dem från resten av samhället är institutionaliserade kvinnor och flickor med funktionsnedsättning ytterligare sårbara för könsrelaterat våld, inklusive tvångssterilisering, sexuella och fysiska övergrepp, känslomässiga övergrepp och ytterligare isolering. De möter inför större barriärer för rapportering av sådant våld. Det är absolut nödvändigt att staterna inkluderar dessa frågor i sin övervakning av institutioner och säkerställer tillgång till prövning för kvinnor med funktionsnedsättning som utsätts för könsrelaterat våld i institutioner.

- 84.** Utan stöd för personlig rörlighet (artikel 20), finns det fortfarande hinder för att leva självständigt i samhället för många personer med funktionsnedsättning. Tillhandahållande av tillgängliga rörlighets-hjälpmedel av god kvalitet till överkomlig kostnad, hjälpmedel, hjälp teknik och former av direkthjälp och mellanhänder, i enlighet med artikel 20, är en förutsättning för att personer med funktionsnedsättning fullt ut ska kunna inkluderas och delta i sina respektive samhällen.
- 85.** Personer med funktionsnedsättning har rätt att få tillgång till all offentlig information i tillgängliga format och att söka, erhålla och uttrycka information och idéer på lika villkor som andra (artikel 21). Kommunikation kan tillhandahållas i valfria former och format, inklusive brailleskrift, teckenspråk, taktila och lättlästa format samt alternativa kommunikationssätt, kommunikationsmedel och kommunikationsformat. Det är viktigt att kommunikations- och informationsflödet i båda riktningarna är tillgängligt för enskilda personer

som använder olika sätt att kommunicera. Det är särskilt viktigt att information om stödtjänster och system för socialt skydd, inklusive mekanismer med anknytning till funktionsnedsättning, är tillgängliga från en mängd olika källor för att göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att fatta fullt informerade beslut och val om var, med vem och hur de ska bo och vilken typ av tjänst som är bäst lämpad för dem. Det är också av avgörande betydelse att mekanismer för återkoppling och klagomål är i tillgängliga format.

- 86.** Konventionsstaterna bör vid tillhandahållandet av stödtjänster enligt artikel 19 säkerställa att privatliv, familj, hem, korrespondens och heder för personer med funktionsnedsättning skyddas från olagliga handlingar (artikel 22). I alla fall av olagliga handlingar måste funktionsnedsättnings-, köns- och åldersmedveten övervakning, rättsmedel och hjälp finnas tillgängliga för alla personer med funktionsnedsättning som använder stödtjänster.
- 87.** Rätten att leva självständigt i samhället är nära kopplad till rätten till familj för barn och föräldrar med funktionsnedsättning (artikel 23). Avsaknaden av samhällsbaserat stöd och tjänster kan skapa ekonomiska påfrestningar och begränsningar för familjer till personer med funktionsnedsättning. De rättigheter som fastställs i artikel 23 är avgörande för att förhindra att barn tas ifrån sina familjer och institutionaliseras, samt för att stödja familjer i samhällslivet. Dessa rättigheter är lika viktiga för att säkerställa att barn inte tas från deras föräldrar på grund av föräldrarnas funktionsnedsättning. Konventionsstaterna bör tillhandahålla information, vägledning och stöd till familjer för att upprätthålla deras barns rättigheter och främja inkludering och deltagande i samhället.

- 88.** Att leva självständigt och delta i samhället är nära kopplat till inkluderande utbildning (artikel 24) och kräver erkännande av rätten för personer med funktionsnedsättning att leva självständigt och åtnjuta inkludering och deltagande i samhället.¹¹ Inkludering av personer med funktionsnedsättning i det allmänna utbildningssystemet skapar ytterligare inkludering av personer med funktionsnedsättning i samhället. Avinstitutionalisering innebär också införande av inkluderande utbildning. Konventionsstaterna bör notera den roll som utövandet av rätten till inkluderande utbildning kommer att spela för att bygga upp de styrkor, färdigheter och kompetenser som krävs för att alla personer med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta, dra fördel av och bidra till sina samhällen.
- 89.** Allmänna hälso- och sjukvårdsinrättningar och -tjänster (artikel 25) måste vara tillgängliga, anpassningsbara och godtagbara för personer med funktionsnedsättning i deras samhällen, inbegripet det stöd som krävs av vissa personer med funktionsnedsättning (t.ex. personer med komplexa kommunikationskrav, psykosociala funktionsnedsättningar eller intellektuella funktionsnedsättningar och/eller döva personer) under sjukhusvistelser, operationer och läkarbesök. Tillhandahållandet av sjuksköterskor, sjukgymnaster, psykiatriker eller psykologer på sjukhus och i hemmet är en del av hälso- och sjukvården och bör inte ses som uppfyllandet av en konventionsstats skyldighet enligt artikel 19, utan snarare enligt artikel 25.
- 90.** Att leva självständigt i samhället, habilitering och rehabilitering (artikel 26) är ömsesidigt beroende. För vissa personer med funktionsnedsättning är det inte möjligt att delta i rehabiliteringstjänster

¹¹ Se kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, allmän kommentar nr 4 (2016) om rätten till inkluderande utbildning.

om de inte får tillräckligt individuellt stöd. Samtidigt är syftet med rehabilitering att göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att delta fullt ut och effektivt i samhället. Habilitering och rehabilitering av en person med funktionsnedsättning måste alltid ske med hens fria och informerade samtycke. Habilitet och rehabilitering har stor relevans när det gäller utbildning, sysselsättning, hälsa och sociala frågor.

- 91.** Förekomsten av individanpassade stödtjänster, inklusive personlig assistans, är ofta en förutsättning för ett effektivt åtnjutande av rätten till arbete och sysselsättning (artikel 27). Dessutom bör personer med funktionsnedsättning också bli arbetsgivare, chefer eller utbildare inom funktionsnedsättnings-specifika stödtjänster. Genomförandet av artikel 19 kommer således att bidra till att fasa ut skyddad anställning.
- 92.** För att säkerställa att personer med funktionsnedsättning har en tillräcklig levnadsstandard (artikel 28), bör konventionsstaterna bland annat tillhandahålla tillgång till stödtjänster som gör det möjligt för dem att leva självständigt. Konventionsstaterna är därför skyldiga att säkerställa tillgång till lämpliga och överkomliga tjänster, hjälpmedel och annan assistans för behov relaterade till funktionsnedsättning, särskilt för personer med funktionsnedsättning som lever i fattigdom. Dessutom krävs tillgång till offentliga och subventionerade bostadsprogram i samhället. Det anses strida mot konventionen att personer med funktionsnedsättning själva betalar för utgifter med anknytning till funktionsnedsättningen.
- 93.** För att påverka och delta i beslut som påverkar utvecklingen av deras samhälle bör alla personer med funktionsnedsättning åtnjuta och utöva sin rätt till deltagande i det politiska och offentliga livet

(artikel 29) personligen eller genom sina organisationer. Lämpligt stöd kan ge värdefull assistans till personer med funktionsnedsättning när de utövar sin rösträtt, deltar i det politiska livet och bedriver offentliga angelägenheter. Det är viktigt att se till att assistenter eller annan stödpersonal inte begränsar eller missbrukar de val som personer med funktionsnedsättning gör när de utövar sin rösträtt.

- 94.** Kulturellt liv, rekreation, fritid och idrott (art. 30) är viktiga dimensioner av det samhälleliga livet där inkludering kan eftersträvas och uppnås, till exempel genom att se till att evenemang, aktiviteter och faciliteter är tillgängliga och inkluderande för personer med funktionsnedsättning. Bland annat personliga assistenter, guider, läsare och professionella teckenspråks- och taktila tolkar bidrar till ett inkluderande liv i samhället i enlighet med viljan och preferenserna hos personer med funktionsnedsättning. Det är viktigt att alla former av stöd betraktas som en del av funktionsnedsättningsrelaterade utgifter, eftersom sådana stödtjänster bidrar till att främja inkludering i samhället och självständigt liv. Assistenten som behövs för att delta i kultur- och fritidsverksamhet bör inte vara skyldiga att betala inträdesavgifter. Det bör inte heller finnas några begränsningar för när, var och för vilka typer av aktiviteter assistans kan användas, nationellt och internationellt.
- 95.** Data och information måste delas upp systematiskt (artikel 31) enligt funktionsnedsättning inom alla sektorer, även när det gäller boende, boendearrangemang och sociala trygghetsystem samt tillgång till självständigt levande samt stöd och tjänster. Informationen bör möjliggöra regelbundna analyser av hur avinstitutionaliseringen och övergången till stödtjänster i samhället har framskridit. Det är viktigt att indikatorerna återspeglar de särskilda omständigheterna i varje konventionsstat.

- 96.** Internationellt samarbete (artikel 32) måste genomföras på ett sätt som säkerställer att utländskt bistånd investeras i stödtjänster i lokalsamhällen som respekterar viljan och preferenserna hos personer med funktionsnedsättning och främjar deras rätt att välja var, med vem och enligt vilka levnadsarrangemang de ska leva, i enlighet med artikel 19. Att investera pengar som erhållits inom ramen för internationellt samarbete för utveckling av nya institutioner eller platser för isolering eller institutionella vårdmodeller är inte acceptabelt, eftersom det leder till segregering och isolering av personer med funktionsnedsättning.

V. Genomförande på nationell nivå

- 97.** Kommittén noterar att konventionsstaterna kan ställas inför utmaningar på nationell nivå när de genomför rätten till att leva självständigt och delta i samhället. I enlighet med det normativa innehållet och skyldigheterna som beskrivits ovan bör dock konventionsstaterna vidta följande åtgärder för att säkerställa att artikel 19 i konventionen genomförs fullt ut:
- a.** Upphäva alla lagar som hindrar personer med funktionsnedsättning, oavsett vilken typ av funktionsnedsättning det rör sig om, att välja var och med vem och hur de bor, inklusive rätten att inte begränsas på grundval av någon form av funktionsnedsättning.
 - b.** Anta och tillämpa lagar, standarder och andra åtgärder i syfte att göra lokalsamhällen och miljön samt information och kommunikation tillgängliga för alla personer med funktionsnedsättning.
 - c.** Sörja för att programmen för socialt skydd uppfyller behoven hos mångfalden av personer med funktionsnedsättning på lika villkor som andra.
 - d.** Infoga principen om universell utformning för både fysiskt och virtuellt utrymme i politik, lagstiftning, standarder och andra åtgärder, inklusive övervakning av förverkligandet/genomförandet av skyldigheter, översyn av byggnormer för att säkerställa att de efterlever principerna om universell utformning och riktlinjer för lagstiftningen om byggsektorn, enligt vad som anges i kommitténs allmänna kommentar nr 2.

- e. Tillhandahålla alla personer med funktionsnedsättning materiella och förfarandemässiga rättigheter att leva självständigt i samhället.
- f. Informera personer med funktionsnedsättning om deras rätt att leva självständigt och delta i samhället på sätt som de kan förstå och tillhandahålla egenmaktsutbildning i syfte att hjälpa personer med funktionsnedsättning att lära sig att hävda sina rättigheter.
- g. Anta tydliga och målinriktade strategier för avinstitutionalisering, med särskilda tidsramar och lämpliga budgetar, för att eliminera alla former av isolering, segregering och institutionalisering av personer med funktionsnedsättning. Särskild uppmärksamhet bör ägnas personer med psykosociala och/eller intellektuella funktionsnedsättningar och barn med funktionsnedsättning som för närvarande befinner sig på institutioner.
- h. Skapa medvetandehöjande program som hanterar negativa attityder och stereotyper om personer med funktionsnedsättning och säkra en samhällelig omvandling i ett försök att utveckla individanpassade och tillgängliga allmänna tjänster.
- i. Säkerställa att personer med funktionsnedsättning, personligen och genom sina representativa organisationer, deltar i omvandlingen av stödtjänster och samhällen samt i utformningen och genomförandet av avinstitutionaliseringstrategier.
- j. Utforma omfattande strategier och lagstiftningsriktlinjer och anslå ekonomiska resurser för uppförande av tillgängliga och överkomliga bostadsenheter, bebyggd miljö, offentliga utrymmen och transporter, tillsammans med en lämplig tidsram för

genomförande och sanktioner som är effektiva, avskräckande och proportionerliga för offentliga myndigheters eller privata aktörers överträdelser.

- k.** Tilldela resurser till utveckling av lämpliga och tillräckliga personstyrda/"användar"-ledda och självförvaltande stödtjänster för alla personer med funktionsnedsättning, såsom personlig assistans, guider, läsare och professionellt utbildade teckenspråks- eller andra tolkar.
- l.** Utforma anbudsförfaranden för att tillhandahålla stödtjänster till personer med funktionsnedsättning som lever självständigt i samhället och som tar hänsyn till det normativa innehållet i artikel 19.
- m.** Inrätta mekanismer för att övervaka befintliga institutioner och bostadstjänster, avinstitutionaliseringstrategier och verkställandet av ett självständigt liv i samhället, med beaktande av den roll som den oberoende mekanismen (eng. 'independent monitoring frameworks')¹² spelar.
- n.** (Genomföra den övervakning och det genomförande som avses i artikel 19 i fullt samråd med och med deltagande av personer med funktionsnedsättning, genom deras representativa organisationer.

12 Tillägg till översättningen: I Finland är den oberoende mekanismen som avses i artikel 33.2 i FN:s funktionshinderkonvention den nationella människorättsinstitutionen, som består av Människorättscentret, människorättsdelegation och riksdagens justitieombudsman.

IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE

00102 Eduskunta, Helsinki
www.ihmisoikeuskeskus.fi

00102 Riksdagen, Helsingfors
www.manniskorattscentret.fi